

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШІНСЬКОГО»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ І
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

26-27 листопада

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ І
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

26-27 листопада 2020 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2020

Дискурс повсякденності, переходячи в конфліктний дискурс, зачіпає не тільки інституційні норми, а й міжетнічні відносини, що розширює сферу конфлікту. Ситуація, що починалася з зауваження співробітниці метро, переросла в расову дискримінацію – «Ось і співаєш, якщо ти чорний» (*Eating while Black* (www.bbc.co.uk, 28.01.2019)). В результаті, як повідомив журналіст, Наташа Тайнс видалила твіт і свій вебсайт. Тому, не можна не погодитися з думкою М. Ю. Сейранян, яка відносить тиск до жорстких тактик, оскільки використовуються прийоми «маніпулювання почуттям страху, провини, невпевненості в собі тощо» [4, 64].

Висновки. Отже, публіцистичні тексти показують конфлікт у його розвитку, розкриваючи суперечності, що лежать в його основі, представляють позиції сторін і оцінку їхніх вчинків, розширюючи або звужуючи коло конфліктної взаємодії.

Література

1. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология. Москва: ЮНИТИ, 2000. 551 с. 2. Белоус Н. А. Конфликтный дискурс в коммуникативном пространстве: семантические и прагматические аспекты: автореф. дис. д-ра филол. наук: 10.02.19. 2008. 49 с. 3. Новгородское медиаполе: опыты лингвистических исследований: Коллективная монография / под ред. Т. В. Шмелевой. НовГУ: Великий Новгород, 2015. 223 с. 4. Сейранян М. Ю. Конфликтный дискурс и его просодический строй: Монография. Москва: МПГУ, 2016. 244 с. 5. Тубалова И. В. Специфика организации дискурсов повседневности. *Вестник Томского государственного университета: Филология*. 2011. № 4(16). С. 42.

Ліліана Прокопенко,
к.пед.н., доц. кафедри української філології
і методики навчання фахових дисциплін
Університету Ушинського
Тетяна Попова,
здобувач вищої освіти 2 року навчання
за другим (магістерським) рівнем
філологічного факультету
Університету Ушинського

ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЖАНРУ ЕСЕ

У статті досліджено класифікацію жанру есе, визначено його лінгводидактичний потенціал, роль у розвитку учнівської творчості, формуванні вмінь вільно володіти виражальними засобами; розкрито шляхи вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок старшокласників, охарактеризовано відмінності есе від інших жанрів учнівських письмових робіт та особливості його використання на уроках української мови в старшій школі.

Ключові слова: есе, жанрово-комунікативний аспект, авторська оцінка, авторський задум.

The article presents a classification of essay genre, its lingual didactic potential, and its role in the development of pupils' creativity, in forming the ability of impressive devises usage; the aspects of improving speech skills of high school pupils are investigated, the peculiarities of their using at the lessons of the Ukrainian language at school and how they differ from other styles of writing are characterised.

Keywords: essay, genre and communicative aspect, author's opinion, author's conception.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний підхід до навчання мови визначений основною функцією самої мови – бути найважливішим засобом спілкування, пізнання, впливу й замовленням суспільства – сформувати різнобічно розвинену і соціально активну особистість, якій притаманна справжня культура спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності, особистість, яка володіє засобами самовираження рідною мовою, вміє аналізувати й продукувати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення залежно від комунікативної ситуації.

Сьогодні учителі-словесники все більше уваги приділяють реалізації жанрово-комунікативного аспекту навчання української мови, обґрунтовують необхідність навчання жанрів, спрямованих на самопізнання й саморозкриття особистості учнів. Проблемі формування жанрово-комунікативних умінь учнів у процесі роботи над творами, зокрема питанням навчання учнів творів-мініатюр і творів-роздумів було приділено значну увагу в дослідженнях О. Біляєва, О. Глазової, О. Довгої, Д. Кравчука, М. Пентилюк та ін. Проте, незважаючи на їхні здобутки, теорія і практика оволодіння мовленнєвими вміннями і навичками під час написання творів-есе недостатньо висвітлена в сучасній лінгводидактиці, що й зумовило вибір теми нашої розвідки.

Мета статті полягає у визначенні лінгводидактичного потенціалу есе на уроках української мови в старшій школі.

Виклад основного матеріалу. Не так давно в шкільному курсі української мови почали використовувати есе як окрему форму роботи, відмінну від традиційного твору. Одна з перших спроб осмислення цієї жанрової форми в дидактиці української мови була здійснена О. Глазовою [2]. У запропонованій концепції автор відштовхується від літературознавчого розуміння жанру (з наголосом на його вільній композиції, підкресленій суб'єктивності, філософічності, парадоксальності) – у результаті ця форма письмової роботи, як виразно особистісний текст, побудований на асоціаціях та позначений яскравою образністю, постає альтернативою традиційному регламентованому шкільному твору. На думку О. Глазової, есе “відповідає життєвим темпоритмам та справедливому бажанню молоді мислити неупереджено й висловлюватися чесно” [Там само, 6]. Цей вектор (протиставлення есе творові, позиціонування есе як вільної форми, не обмеженої певною структурою), продовжений у наступних дослідженнях (Т. Груба [4], Л. Коваленко [5]), знайшов своє концептуальне втілення в оновлених програмах з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів [9].

Із уведенням ЗНО українській лінгводидактиці довелося звернутися до традицій англomовного есе (зрозуміло, що саме вимога суворого дотримання типової структури й використання відповідних конструкцій уможливило об'єктивну оцінку твору-роздуму – третьої частини всеукраїнського іспиту), але це певною мірою стимулювало розвиток альтернативної концепції есе як вільної форми, протиставленої традиційному шкільному твору [3]. Відтак, у вітчизняній методиці розрізняють два види жанру есе: есе як асоціативний, метафоричний,

підкреслено суб'єктивний текст (вільне есе) та чітко структуроване есе, у якому на основі реферованих джерел та власних міркувань обґрунтовано доводиться певна точка зору (висловлювання формату ЗНО). Ці два напрямки суголосні традиції виділення в історії зарубіжної літератури двох типів есе: неформального, особистісного, інтимного і формального, офіційного, серйозного, – пов'язаних з іменами відповідно М. Монтеня і Ф. Бекона.

Водночас слід підкреслити, що якщо методичні засади підготовки учнів до написання власного висловлення формату ЗНО розглядаються у численних наукових розвідках вчених-методистів і вчителів-практиків, то особливості вільного есе як виду письмової навчальної роботи в старшій школі досі не ставали предметом спеціального дослідження.

У «Словнику літературознавчих термінів» В. Лесина зазначено, що «есе – нарисовий жанр літературної творчості, якому властива вільна трактовка питання, замість усебічного охоплення його, виклад своїх вражень, асоціацій і роздумів, переважно відсутність аргументованих висновків. Це просто суб'єктивні міркування, викликані якимось твором, літературним явищем тощо» [6, 42]. У «Літературознавчому словнику-довіднику» зазначено, що есе висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне й визначальне трактування теми [7].

Дослідник Г. Вартанов підкреслює, що есе – це «жанр художньо-літературної публіцистики, твір, у якому в невимушеній, довільній формі на ґрунті літературних, філософських чи естетичних проблем автор трактує свої погляди і враження, навіяні почутим, побаченим або пережитим. Відзначається оригінальністю стилю та художніми прийомами викладення» [1, 16].

Погоджуємось із тлумаченням відомого вченого І. Михайлина: «есе – жанр художньо-публіцистичної чи науково-популярної творчості, де довільно, не обов'язково вичерпно, але виразно індивідуально трактується певна подія, явище, проблема чи тема. Для есе властивий несподіваний, неусталений погляд на явища життя, мистецтва, науки, вільна розкута композиція, асоціативність, зміщення часово-просторових планів, поєднання значних елементів художньої образності з науковими міркуваннями. Есе не передбачає систематичності викладу і навіть аргументованості висновків» [8, 20]. Безперечно, наявність різних асоціацій, замальовок, спогадів, використання художніх засобів є характерним для жанру есе.

К. С. Шендеровський потрактовує есе як «твір-міркування невеликого обсягу з вільною композицією, що виражає індивідуальні враження, міркування з конкретного питання, проблеми й свідомо не претендує на повноту й вичерпне трактування теми» [10, 7]. Автор називає такі прикметні риси есе як: образність, парадоксальність, протиставлення, наукова термінологія, інтерпретування ідей науковців, риторичні фігури та тропи (іронія, сарказм, метафори), неологічна лексика, символізм образів, асоціації, паралелі, несподівані повороти, афоризми та крилаті вислови, непередбачуваний висновок. Мовна будова есе – це динамічне чергування полемічних висловів, проблем, питань, різноманітної лексики.

Враховуючи наведені вище визначення есе можна говорити про те, що есе – переважно не розповідь про життєву ситуацію, а виклад зумовлених нею думок, їхнє пояснення, ненав’язливе намагання переконати в чомусь адресата-читача чи слухача. Для передання особистісного сприйняття світу автор есе наводить переконливі приклади, проводить вагомі паралелі, добирає зрозумілі аналогії, використовує різноманітні асоціації.

У науковій літературі [10] окреслено відмінності есе від інших жанрів учнівських письмових робіт (табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності есе від інших видів письмових робіт

Особливості деяких видів письмових робіт	Особливості есе
<i>Твір на літературну тему</i> – аналіз художнього твору поєднано з власними роздумами, автор часто залежний від чужих інтерпретацій тексту, робота зводиться переважно до переказування чужих думок	1. Яскраво виражена авторська позиція. Щоб репрезентувати себе, автор наводить багато прикладів, проводить паралелі, добирає аналогії; використовує асоціації, символи, робить непередбачувані висновки, тож виникають несподівані повороти думки
<i>Твір-роздум</i> – суворо визначена структура висловлення: теза, основна частина (аргументи + приклади), висновок	2. Вільна композиція твору, стилю властиві легкість, ефект невимушеної бесіди, образність, афористичність
<i>Оповідання</i> – зображення певної події, наявність сюжету й вигаданих або справжніх героїв	3. Мета – інформація чи інтерпретація, інформування про ідеї, пояснення і переконання, а не переказування подій чи ситуацій; відсутність вигаданих персонажів і сюжету
<i>Реферат</i> – можлива компіляція досить великих уривків з авторських робіт з посиланнями на джерела	4. Ексклюзивна робота, у якій автор висловлює свій погляд на події, власне ставлення до особистості
<i>Нарис</i> – у центрі – певна подія, що справила певне враження на автора	5. У центрі – суб’єктивний погляд на проблему, подію чи ситуацію, яку автор описує або аналізує

У шкільній лінгводидактиці науковці й учителі-практики пропонують використовувати на уроках української мови есе як:

– засіб удосконалення вмінь і навичок висловлювати власні думки, індивідуальні враження, погляди щодо певної мовленнєвої ситуації;

– засіб розвитку критичного мислення старшокласників, оскільки саме есе дає змогу авторові висловити власний погляд на порушену проблему, особисту суб’єктивну оцінку предмета міркування, дозволяє нешаблонно й оригінально подати матеріал;

– засіб перевірки рівня знань з української мови, сформованості мовленнєвих умінь і навичок старшокласників [4].

Есе як вид творчої роботи більшою мірою, ніж інші твори, розкриває індивідуальні особливості учнів: виявляє ступінь їх інтелектуального розвитку, спроможність самостійно, нестандартно мислити, зіставляти, порівнювати. Цей жанр не допускає шаблонності й вимагає від учнів певної сміливості в судженнях: для передання особистісного сприйняття світу автор може наводити приклади, проводити паралелі, добирати аналогії, а також використовувати різноманітні асоціації, авторські роздуми, ліричні відступи, описи, виявити уяву й фантазію. Отже, саме есе має передавати думки автора, його сприйняття ситуації, почуття, народжені в процесі міркування. Це своєрідний «потік інформації», що поєднує філософські роздуми та авторську емоційну оцінку, підкреслено неупереджену.

Отже, есе – це жанр, який максимально спрямований на творче самовираження. Використання есе на уроках української мови сприяє розвитку креативного мислення старшокласників, формуванню вмій і навичок самостійно збирати, систематизувати, критично аналізувати й оцінювати інформацію, вільно володіти виражальними засобами сучасної української літературної мови для реалізації авторського задуму.

Література

1. *Вартанов Г.* Засоби масової інформації : короткий словник термінів і понять. Київ : Грамота, 2005. 64 с. 2. *Глазова О.* Есе як вид роботи з розвитку писемного мовлення школярів. URL : <http://glazova.org.ua/wpcontent/uploads/2017/02.pdf>. 3. *Голодюк І.* Есе: бліц-курс. Брустури : Дискурсус, 2017. – 192 с. 4. *Груба Т. Л.* Жанр есе у лінгводидактичному вимірі. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. Рівне, 2014. Вип. 2. С. 45–51 5. *Коваленко Л.* Есе як ефективний вид навчальної роботи. URL : www.ippo.org.ua/files/glazova/8.doc. 6. *Лесин В. М.* Літературознавчі терміни. Довідник для учнів. Київ : Рад. школа, 1985. 251 с. 7. *Літературознавчий словник-довідник* / ред.: Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. Київ. : Академія, 2007. 752 с. 8. *Михайлин І.* Основи журналістики : Підручник. Київ : ЦУЛ., 2002. 284 с. 9. *Програма Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10-11 класи. Рівень стандарту* URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> 10. *Як написати успішне есе: Методичні рекомендації до написання есе* / укл. К. С. Шендеровський. Ін-т масової комунікації при КНУ імені Тараса Шевченка. Київ. 2007. 34 с.